

روابط موالی و تشیع در قرون اول و دوم هجری

www.ketab.ir

مجمع جهانی شیعه شناسی

سید محسن سجّادی

سرشناسه	سجادی، محسن، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	روابط موالی و تشیع در قرون اول و دوم هجری/سیدمحسن سجادی؛ آیه سفارش موسسه دارالحکمه کانادا، انتشارات زاگرس کانادا.
مشخصات نشر	تهران: میراث شرق، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۳۱۸ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۹۸۳-۳۰-۲
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	شیعه و موالی Shi'ah -- Relations -- Mawali موالی و شیعه Mawali -- Relations -- Shiites* شیعه -- تاریخ-- قرن ۱- ۲ق. Shi'ah -- History-- 7th- 8th century موالی -- وضع اجتماعی -- قرن ۱- ۲ق. Mawali -- Social conditions -- 7-8th century*
شناسه افزوده	موسسه دارالحکمه کانادا
شناسه افزوده	House of Wisdom Institute of Canada
شناسه افزوده	انتشارات زاگرس کانادا
شناسه افزوده	Zagros Publications Canada
رده بندی کنگره	BP۲۳۹
رده بندی دیویی	۲۹۷/۵۳
شماره کتابشناسی ملی	۸۶۵۴۵۶۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیبیا

انتشارات میراث شرق

آدرس انتشارات: تهران، خیابان ساقدوش، خیابان شقایق، پلاک ۱۲، واحد ۱۷، کدپستی ۱۶۶۵۶۸۷۳۷۸

تلفن ۰۹۱۲۰۶۹۱۸۲۰

info@sharghs.ir

www.sharghs.ir

روابط موالی و تشیع

در قرون اول و دوم هجری

نویسنده: سیدمحسن سجادی

حروفچینی: نشر زاگرس مونترال

چاپ، صحافی، لیتوگرافی: زاگرس

چاپ اول: بهار ۱۴۰۱

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۸۳-۳۰-۲

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه استاد انصاری پویراحمدی
۲۱	تشکر و سپاس
۲۳	چکیده

فصل اول

کلیات

۲۹	تعامل موالی و تشیع
۳۴	❖ اهل بیت علیهم السلام
۳۶	❖ عدالت
۳۹	معرفی منابع اصلی پژوهش
۳۹	۱- تاریخ یعقوبی
۴۲	۲- تاریخ الطبری
۴۶	۳- مروج الذهب و معادن الجواهر
۴۹	۴- الغارات
۵۲	۵- الفهرست

فصل دوم

پیدایش و گسترش تشیع در قرون اول و دوم

۵۷	۱- پیدایش تشیع
۵۷	الف- مفهوم تشیع و شیعه

ب - چند دیدگاه در مورد پیدایش تشیع.....	۵۹
۱) تشیع مذهب سیاسی محض.....	۵۹
۲) تشیع مذهب ساختگی.....	۶۰
نقد و بررسی.....	۶۲
۲ - گسترش تشیع.....	۶۵
الف - عوامل گسترش.....	۶۵
۱) اتخاذ روشهای مناسب و متفاوت در سطح رهبری تشیع.....	۶۵
۲) مظلومیت اهل بیت علیهم السلام و علویان.....	۶۷
۳) فداکاری اصحاب و یاران ائمه علیهم السلام	۶۹
۴) اتحاد عباسیان و علویان به نام هاشمیان.....	۷۰
ب - قلمرو گسترش.....	۷۱
سرزمین حجاز.....	۷۲
عراق (کوفه و بصره).....	۷۲
یمن.....	۷۴
جبل عامل.....	۷۴
غور.....	۷۵
قم.....	۷۶
سایر مناطق جبال.....	۷۶
مناطق خراسان.....	۷۷
انشعابات تشیع در قرن اول و دوم هجری.....	۷۸
۳ - بررسی جایگاه سیاسی و اجتماعی شیعیان در قرن اول و دوم هجری.....	۷۹
الف - عصر خلفاء نخستین.....	۷۹
ب - امویان و تشیع.....	۸۰
ج - اواخر عصر اموی و آغاز عصر عباسی.....	۸۱
د - عباسیان و تشیع «از منصور تا مأمون».....	۸۲

فصل سوم

پیدایش «موالی» و جایگاه آنان در قرون اول و دوم

۱ - مفهوم شناسی موالی.....	۹۰
الف - موالی در لغت.....	۹۰

۹۵	ب - موالی در اصطلاح.....
۱۰۰	۲. - چگونگی پیدایش و گسترش «موالی».....
۱۰۳	نقش جنگ‌ها و فتوحات در افزایش تعداد موالی.....
۱۰۳	الف - آزادی اسرای جنگی.....
۱۰۵	ب - داخل شدن سرزمین‌های فتح شده در قلمرو اسلام.....
۱۰۷	ج - اشتراک عرب و غیر عرب در محل سکونت.....
۱۰۸	د - پیمان با فاتحان.....
۱۱۰	موانع پذیرش اجتماعی موالی.....
۱۱۰	الف - عرب و طبقات جامعه.....
۱۱۴	ب - تضاد بین عرب و عجم.....
۱۱۸	۳. - جایگاه موالی در عصر پیامبر ﷺ.....
۱۱۸	الف - جایگاه اجتماعی موالی در عصر پیامبر ﷺ.....
۱۱۹	موالی پیامبر ﷺ.....
۱۲۳	۱. (پیمان برادری و ارتقای جایگاه اجتماعی موالی.....
۱۳۱	۲. ارزش دادن به موالی با محور سنت‌های غلط.....
۱۳۵	۳. جایگاه سلمان نزد پیامبر ﷺ.....
۱۴۴	۴. جایگاه بلال نزد پیامبر ﷺ.....
۱۴۸	ب - جایگاه اقتصادی موالی در عصر پیامبر ﷺ.....
۱۵۰	تلاش‌های پیامبر اکرم ﷺ برای ایجاد عدالت اقتصادی.....
۱۵۳	ج - جایگاه موالی در اقدامات سیاسی پیامبر ﷺ.....
۱۵۵	د - جایگاه نظامی موالی در عصر پیامبر ﷺ.....
۱۵۷	اسامة بن زید و مأموریتی مهم.....
۱۵۹	۴. جایگاه موالی در عصر خلافت ابوبکر.....
۱۶۰	الف - جایگاه سیاسی موالی.....
۱۶۱	ب - جایگاه اجتماعی موالی.....
۱۶۳	۵. - جایگاه موالی در عصر خلافت عمر بن الخطاب.....
۱۶۵	الف - جایگاه اجتماعی موالی.....
۱۷۰	ب - جایگاه اقتصادی موالی.....

۱۷۳	۶ - جایگاه موالی در عصر عثمان بن عفان
۱۷۳	الف - جایگاه سیاسی و اجتماعی موالی
۱۷۵	ب - جایگاه اقتصادی موالی
۱۷۶	۷ - جایگاه موالی در عصر خلافت امام علی علیه السلام
۱۷۶	الف - سیاست عدالت اقتصادی
۱۷۹	ب - جایگاه اجتماعی موالی
۱۸۱	ج - جایگاه سیاسی موالی
۱۸۳	د - جایگاه نظامی موالی
۱۸۶	۸ - جایگاه موالی در عصر امویان
۱۸۶	الف - سفیانیان و موالی
۱۹۲	ب - مروانیان و موالی
۱۹۵	عمر بن عبدالعزیز و موالی
۱۹۷	۹ - جایگاه موالی در عصر عباسیان
۲۰۲	الف - جایگاه سیاسی، اجتماعی موالی
۲۰۹	ب - جایگاه اقتصادی موالی
۲۱۱	ج - نقش نظامی موالی
۲۱۳	۱۰ - جایگاه علمی و فرهنگی «موالی» در قرون اول و دوم هجری
۲۱۸	۱۱ - موالی و نهضت شعوبیه
۲۱۸	الف - شعوبیه در لغت و اصطلاح
۲۱۹	ب - پیدایش شعوبیه

فصل چهارم

بهره‌مندی موالی از هدایت‌ها و حمایت‌های تشیع

۲۲۶	۱ - هدایت‌های گفتاری ائمه شیعه علیهم السلام نسبت به موالی
۲۲۷	الف - ائمه علیهم السلام و عدالت
۲۲۷	عدالت در کلام امامان شیعه
۲۲۹	ب - ائمه علیهم السلام و تربیت و پرورش دینی موالی
۲۳۲	ج - ترغیب «موالی» توسط ائمه علیهم السلام به کسب علم
۲۳۶	۲ - هدایت‌های رفتاری تشیع نسبت به موالی

۲۳۶	الف - موضع گیری تشیع در برابر امویان
۲۳۸	ب - آزادی بردگان از سوی اهل بیت علیهم السلام
۲۴۰	ج - ازدواج اهل بیت علیهم السلام با «موالی»
۲۴۴	۳ - نگرش حمایتی ائمه شیعه علیهم السلام به موالی
۲۴۵	الف - اصل تساوی انسانها

فصل پنجم

گرایش «موالی» به «تشیع» و نقش آنان در گسترش تشیع

۲۵۳	۱ - عوامل گرایش موالی به تشیع
۲۵۳	الف - زمینه های اجتماعی
۲۵۳	(۱) نگاه منفی اعراب به موالی
۲۵۴	(۲) مهاجرت سادات علوی
۲۵۸	ب - زمینه سیاسی نگاه منفی خلفاء به موالی
۲۶۱	ج - زمینه اقتصادی
۲۶۲	۲ - همراهی موالی با تشیع
۲۶۳	الف - تأثیر گذاری موالی در سرکوب دشمنان تشیع
۲۶۴	(۱) جریان عاشورا و حضور موالی
۲۶۴	الف) حضور موالی در کربلاء
۲۶۶	ب) چگونگی ارتباط «موالی» با عاشورا
۲۶۷	(۲) قیام مختار و حضور موالی
۲۷۱	(۳) قیام زید و حضور موالی
۲۷۵	(۴) حرکت های زیدیه و حضور موالی
۲۷۸	۳ - اطاعت «موالی» از ائمه علیهم السلام و دوری از دشمنان آنان
۲۷۹	۴ - نقش موالی در گسترش تشیع
۲۷۹	الف - گسترش جغرافیایی و انسانی
۲۸۱	گسترش جغرافیایی تشیع
۲۸۱	ایران
۲۸۲	سند و غور
۲۸۲	شمال آفریقا

۲۸۴	اندلس.....
۲۸۶	ب - گسترش فرهنگی.....
۲۸۶	عاصم و کسای.....
۲۸۸	ابان بن تغلب.....
۲۸۹	حسین بن سعید اهوازی.....
۲۸۹	آل اعین.....
۲۹۰	ابورافع مولی رسول خدا ﷺ.....
۲۹۲	هشام بن حکم.....
۲۹۴	ابوسهل نوبختی.....
۲۹۵	فراء نحوی.....
۲۹۶	اعمش نحوی.....
۲۹۹	نتیجه گیری.....
۳۰۷	فهرست منابع
۳۱۹	مقالات.....

چکیده

تشیع؛ مذهبی است که تاریخ تکوین آن به عصر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر می گردد. این مذهب هرچند در طول تاریخ از سوی خلفای پس از پیامبر صلی الله علیه و آله تحت فشارهای فراوان قرار گرفت، اما با هدایت های آگاهانه ائمه علیهم السلام تداوم یافت، و در قلمروهای جغرافیایی و انسانی نفوذ و گسترش پیدا کرد.

موالی جمع «مُولی» است و مولی، در اصل و لغت بنده آزاد شده ای بود که به دلیل نداشتن جایگاه اجتماعی به سرور قبلی خود انتساب پیدا می کرد. اما در عرف مسلمانان و در اصطلاح مولی مفهوم عام داشت و بر نو مسلمان غیر عرب اعم از فارس، رومی، آفریقایی و ترک اطلاق می شد که در رساله حاضر هر دو معنا مورد نظر است. در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله رفتار توأم با رأفت و مهربانی آن حضرت با موالی می توانست الگوی مناسبی برای دیگران در برخورد با موالی و رعایت جایگاه اجتماعی و سیاسی آنان باشد.

پس از پیامبر ﷺ و با گسترش و توسعه قلمرو حکومت اسلامی، جمعیت موالی فزونی یافت، و دیدگاه‌های متفاوت زیر درباره موالی مطرح شد:

۱ - در زمان سه خلیفه نخست، جایگاه موالی به شهروند درجه دو تنزل یافت، به آنان به چشم حقارت نگریسته شد و مظالم فراوان و بی‌عدالتی‌ها بر آنان تحمیل گردید. در زمان امویان، این رفتارها به شکل شدیدتر و با تعصب بیشتر ادامه پیدا کرد.

۲ - در برابر روش‌های ناعادلانه و تحقیرآمیز، نگاه و برخورد امام علی علیه السلام و دیگر امامان شیعه با موالی بود که ادامه رفتار و برخورد پیامبر ﷺ با موالی به شمار می‌آید، تلاش برای ایجاد عدالت و برابری میان موالی و دیگر افراد جامعه، حمایت‌های رفتاری و هدایت‌های گفتاری امامان شیعه، با توجه به اوضاع و شرایط هر کدام از ائمه معصومین علیهم السلام نمونه‌هایی از همین دیدگاه مثبت به موالی است.

سیاستهای نادرست و ظالمانه همراه با تحقیر خلفاء و امویان، باعث گسستن رشته ارتباط میان موالی و خلفاء اسلامی شد. عباسیان از دشمنی و عداوت میان امویان و موالی از یک طرف و محبت و دوستی میان موالی و اهل بیت علیهم السلام از سوی دیگر بیشترین بهره را بردند و از موالی برای رسیدن به خلافت سود بردند؛ اما بزودی معلوم شد که عباسیان نیز هیچ برنامه درستی برای ارتقاء جایگاه اجتماعی موالی ندارند، لذا در این دوره هم وضعیت موالی بهبود پیدا نکرد.

انگیزه‌های سیاسی، شرایط اجتماعی، در کنار حمایت‌های همه‌جانبه اهل بیت علیهم‌السلام به عنوان راهبران مذهب تشیع سبب شد تا عده‌ای فراوان از موالی به این مذهب گرایش پیدا کنند، گرایش این عده از موالی به تشیع از روی بصیرت و آگاهی صورت گرفت. این انتخاب آگاهانه موجب شد تا موالی در جنبش‌های شیعی همچون قیام امام حسین علیه‌السلام قیام مختار و قیام زید نقش مؤثری داشته باشند، و نیز با حضور در صحنه فرهنگی، در گسترش و تعمیق مذهب تشیع در تمامی قلمروهای اسلامی ایفای نقش نمایند.